

KIECSKIEMIÉTI TIBOR*

A 150 éves Magyarhoni Földtani Társulat

Ez évben ünnepli a Magyarhoni Földtani Társulat fennállásának 150 éves jubileumát. A Társulat Magyarország legrégebb tudományos egyesülete s Európában az angol Geological Society of London, 1807 és a francia Société Géologique de France, 1830 mögött a harmadik helyet foglalja el. Minden bizonnyal az 1848-as születésnap indokolja azt, hogy előadásom ennek, az 1848–49-es természettudományos mozgalmakat középpontjába állító tudománytörténeti anekdoták programjában ilyen előkelő helyen szerepel. Köszönet érte a Szervezőknek!

A Magyarhoni Földtani Társulat azonban nemcsak a legrégebb tudományos egyesülete az országnak, hanem több más tudományos társaságnak anyae egyesülete is. A Társulat 1871-ben alakult „Selmeci Fiókegylete” volt csirája az 1892-ben megalakult Országos Bányászati és Kohászati Egyesületnek, s az 1881-ben létrejött „Földrengési Bizottsága” volt korai kezdeménye a Magyar Geofizikusok Egyesületének. A barlangkutatók 1910-ben, a hidrogeológusok 1917-ben alakítottak társulati szakosztályt. Ezekből fejlődött ki a Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat, valamint a Magyar Hidrológiai Társaság.

Előadásomnak a szervezők „A 150 éves Magyarhoni Földtani Társulat” címet adták. Nyilvánvaló, hogy a rendelkezésemre álló 20 percben egy másfélévszázados egyesület eseménydús történetét lehetetlen bemutatni, ezért úgy vélem a legcélszerűbb, ha a megalakulás ismertetésén kívül négy, a Társulat életében meghatározó, netán sorsfordító időszakot villantok fel, végül egy a jövőre tekintő prognózist vázolok.

A TÁRSULAT MEGALAKULÁSA

Pillantsunk vissza a megalakulás idejére. A társadalom feudális-félfeudális állapotokat tükröz, de ez a rendszer feszültségekkel teli, repedezik. A régóta és fokozatosan kibontakozó reformmozgalom ekkorra már forradalmi töltetűvé válik. A polgárosodás lassan, de feltartóztatlanul folyik. A gazdaság alapja a földbirtok. Megindul az iparosodás (bányászat, vasútépítés, feldolgozóipar), azonban mértéke még nem számottevő. Az irodalom, nyelvművelés, művészetek mellett a természettudományok erőteljesen fejlődnek. Egyre több a konkrét vizsgálati anyagon végzett egyéni kutatás. Megindul a tudományon belül a kommunikáció: utazás, publikálás, szakülések; könyv-

* Magyar Természettudományi Múzeum, 1431 Budapest, Pf.: 137.

tárak, gyűjtemények, intézetek alakulnak. Megalakul a „Magyar tudós társaság” (1825), azaz a Magyar Tudományos Akadémia, a Királyi Magyar Természettudományi Társulat (1841) és akkor költözik (1846) új, korszerű épületébe az 1802 óta a tudományt szolgáló Magyar Nemzeti Múzeum. Meghatározó szerepet játszottak a társulat megalakulásában a Magyar Orvosok és Természettudományi Vándorgyűlései, melyek ülésein 1840 óta érlelődött egy földtani társaság gondolata.

A megalakulásra a konkrét indítvány is ez utóbbi közösség soproni vándorgyűlésén hangzott el 1847. augusztus 11-én **Zipser Keresztély András** beszercebányai természetrajztanár részéről. „Javaslatok földismeit bányászegyesület alapítására Magyarországon” c. előadásában kifejtette: „a bányatermények és a keresett érczek holléte bizonyos törvényeknek van alávetettve, melynek kinyomozására... a bányásznak különös gondot kell fordítani, ami multhatatlanul feltételezi, hogy a természettudományokban nem lehet egészen járatlan, s nem nélkülözhet némely földismeit tapasztalatokat”. Ez egyesület fő célja: „minden nemű hasznos ásványokat, föld és ércznemeket, kőszemet, turfát, épülethez, szobrászathoz s könyomatokhoz használható kövek fedezhessenek fel... a bányászati, kereskedelmi és műiparos vállalkozások megkönnyítése végett”. Zipser javaslatát a vándorgyűlés résztvevői nagy tetszéssel és lelkesedéssel elfogadták és a szervezőmunkával **Kubinyi Ágostont**, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóját bízták meg. E határozat értelmében Kubinyi Ágoston 1848. január 3-ára Losonc melletti birtokára, videfalvi kastélyába egy bizottságot hívott össze a társulat programtervezetének összeállítása céljából. Elnöklete alatt **Kubinyi Ferenc** földbirtokos, természetbúvár, Zipser Keresztély András, **Pettko János** selmeci bányásztanodai tanár, valamint **Marschan József** bányamérnök kidolgozták a programot. Az alakuló közgyűlést 1848. augusztus 18-19-re tűzték ki, ami azonban a szabadságharc hadi eseményei miatt elmaradt.

A fegyverek elhallgatása után az időközben létrejött bécsi Birodalmi Földtani Intézet geológusainak támogató véleménye nyomán – a támogatásban nagy szerepet játszott **W. Haidinger** igazgató és **M. Hörnes** múzeumi őrsegéd – megfelelő politikai garanciák mellett a hatalom engedélyezte egy „magyarhoni földtani társulat nevű egyesület alakulását”. „A felsőbb engedelem után 1850 június 6-án közgyűlés tartatott, melyben a társulat magát alakultnak nyilvánította.” A közgyűlésen elnökül Kubinyi Ágoston, titoknokul **Kovács Gyula** és pénztárnokul **Wagner Dániel** urakat választották meg. 1850. szeptember 3-án került sor az alapszabály végleges elfogadására. Ekkortól a társulat nemcsak *de facto*, hanem *de jure* működött, s működik ma is.

A megalakulás tényét Videfalván, az egykori Kubinyi kastély falán elhelyezett emléktábla hirdeti magyar és szlovák nyelven.

* * *

A továbbiakban a négy nagy változási szakaszt mutatom be. A változások nem egyik napról a másikra bekövetkező fordulatot jelentenek, hanem inkább folyamatnak tekinthetők. Mindegyiknek megvan a kibontakozási, érlelődési, a változások irányát kijelölő fő, valamint lezáró, konszolidációs szakasza.

AZ OSZTRÁK–MAGYAR KIEGYEZÉS, 1867

Az érlelődési szakasz legfőbb tudományos és gazdasági momentumai: nagy arányú földtani térképezés a rohamosan kiépülő vasút és ipar nagy energiaigényének (szén) kielégítésére, rétegtani alapvetés, a földtan egyetemi oktatásának és a mikroszkóptechnikának fejlődése, a darwini fejlődélmélet térhódítása (Darwin első magyar fordítója **Rónay Jácint** bencés tanár!). Ezek nyomán és ezek közepette bontakozott ki a változás fő szakasza, melynek legfontosabb eseménye a kiegyezési törvény (1867). Ebben nyerte vissza alkotmányos jogait Magyarország. Az ún. közös ügyek minisztériumai mellett önálló magyar minisztériumok alakultak, köztük a földtant felügyelő Földművelésügyi, Ipari és Kereskedelmi Minisztérium. A földtan állami feladatainak elvégzésére **Gorove István** miniszter előbb a minisztériumon belül egy földtani osztályt, majd 1869. június 18-án egy önálló intézményt, a Magyar Királyi Földtani Intézetet hozta létre. A földtan fontosságát jelezte az, hogy a Földtani Intézet alapító ünnepségén a király, **Ferenc József** is megjelent (az intézet vendég-

könyvében az első bejegyzés Ferenc Józsefé!). A földtani kutatások állami feladattá válásával „kiszűrt” a Magyarhoni Földtani Társulat működési profilja s „lecseng” a főszakasz is. Ezt tükrözi az 1971-ben hatályba lépett új alapszabály, mely szerint a társulat „tudományos egyesület, célja a földtan művelése és a földtani ismeretek terjesztése”. A továbbiakban az ugrásszerűen kibontakozott kapitalista társadalmi, gazdasági és tudományos életben a földtan egyre teljesebben és hasznosabban tölti be funkcióját.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI, 1918–1923

Az akkori változások a társulat tudománypolitikai, szervezeti (a választmány helyett egy kisebb szaktanács iránti igény) és gazdasági (a társulat minden vagyonát elvesztette, ill. az elértéktelenedett) szempontból egyaránt érintették. A változások hatását nagyban erősítették a háborús események következményei (katonai szolgálat, hadigazdálkodás stb.), a szabadelvű baloldali szellemi áramlatok erősödése, valamint az 1918-ban bekövetkezett katonai összeomlás. Az összeomlás utáni hatalmi vákuumban gyors egymásutánban egy polgári, majd szocialista forradalom (Tanácsköztársaság) zajlott le. Az utóbbi a társulat életébe is mélyen behatolt. A Tanácsköztársaság kikiáltása után egy direktórium fennhatósága alá került a társulat, majd az intervenciós csapatoktól megszállyt, szétzilált országban kellett úgy-ahogy talpra állnia. Csak az ország számára óriási traumát okozó trianoni békeszerződés megkötése után rendeződött annyira a politikai helyzet, hogy a társulat számba vehette szellemi és tárgyi eszközeit s beindíthatta ismét hivatásszerű működését. Az 1920-as évek elején a nagy tudományos és kulturális befektetések és az állami anyagi támogatás folyamatossá válása (**Klebensberg** kultuszminiszter népoktatástól az egyetemi oktatásig, a kutatóintézetek létesítésétől a Collegium Hungaricumok megalapításáig terjedő nagy programja) nyomán a társulat viszonylag gyorsan regenerálódott s a harmadrészére zsugorodott, ásványkincseitől megfosztott ország tudományos életében újra hatékony tudományos erővé vált.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉS A NAGY TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK, 1941–1950

E közel egy évtized nagy változásainak legfontosabb összetevői: az 1941–1945 között viselt, a hátszínigot is súlyosan érintő háború, a teljes vereség, hatalmas személyi és anyagi veszteségek. A háború végeztével kezdődő gyökeres és társadalmi átalakulások: királyságból köztársaságba, polgári demokráciából népi demokráciába, azaz egy totalitárius rendszerbe. E rendszer rövid időn belül átforgálja a teljes politikai, társadalmi, gazdasági (államosítás) és tudományos életet. Az átalakulás során számos hatalmi erődemonstrációra kerül sor, mely a geológusokat is érinti (**Papp Simon** MAORT-főgeológus halálra, majd életfogytiglanra ítéltése, **Vitális Sándor** és társai bebörtönzése). Mindezek közepette a geológusok romokat takarítottak, megteremtették munkájuk elemi feltételeit. A társulat is hamar életre kelt. Már 1945. augusztus 15-én választmányi ülést, szeptember 19-én közgyűlést tart. Utóbbinak első teendője volt az 1920-ban kizárt tagok rehabilitálása, az erők és eszközök számba vétele, új kutatási tervek készítése. 1946-ban beindult az egyetemen az egyszakos geológusképzés. Hamarosan önmagával is törődhetett a társulat: 1948-ban szerényebb, 1950-ben nagyobb ünnepség keretében emlékezett meg fennállása 100. évfordulójáról. A műszaki és természettudományi egyesületek számára megalakult a MTESZ. Ennek 1948. június 29-i alakuló ülésén a társulat belépett a tagegyesületek sorába, s azóta is tagja a szövetségnek. Az 1950-es évek elején beindult nagyszabású iparosítás a geológiának hatalmas kutatási lehetőségeket biztosított.

AZ 1989–1990-ES RENDSZERVÁLTOZÁS

Az 1980-as évek második felében a totalitárius rendszer megreformálására számos kísérlet történt. Ezek elégtelensége a rendszer gyökeres megváltoztatásához vezetett. Ennek során 1990-től kialakult a demokratikus intézményrendszer, szabad utat kapott a piacgazdálkodás. A hatékonyabb

termelés érdekében nagyarányú létszámcsökkentésekre került sor, megjelent a munkanélküliség. Mindezek hatásától nem maradt mentes a tudomány, benne a geológia sem. Az állami földtani intézményrendszer működési, szervezeti és finanszírozási korszerűsítésére 1991 és 1993 között a felügyelő minisztérium, a Központi Földtani Hivatal, valamint a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyarhoni Földtani Társulat számos tervezetet készített (a minisztériumban külön tanácsadó irányította és koordinálta a munkát!). Ezek mindegyike számos progresszív és hatékonyságot fokozó elemet tartalmazott, de önmagában egyik sem volt megfelelő. Hosszas és kemény tárgyalások és kompromisszumok során (tanúsíthatja ezt jelen sorok írója, aki akkori társulati elnökként számos tárgyalás résztvevője volt) lépésről lépésre közeledtek az eltérő érdekeket képviselő álláspontok egymáshoz, s 1993-ra kialakult az új intézményrendszer. A Központi Földtani Hivatal átadta helyét a Magyar Geológiai Szolgálatnak, melynek alárendeltségébe került mintegy egyharmadára csökkent személyi állománnyal a Magyar Állami Földtani Intézet és az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet. Az eddigi tapasztalatok alapján úgy tűnik, az állami földtani intézményrendszer új formája és szervezete alapvetően biztosítja a szakma működését és jövőbeni fejlődését.

HOGYAN TOVÁBB, MAGYAR FÖLDTAN?

A továbbfejlődés alapja a geológia alap- és középfokú oktatása, egyetemi oktatásának pedig elsőrendű törekvése kell legyen, hogy konvertálható, átváltható tudást adjon. A geológus a változó körülmények között képes legyen alkalmazkodni az új kihívásokhoz, tudjon „átalakulni”: környezetföldtanossá, mérnökgeológussá, térinformatikussá, ha arra van szükség. A kutatások téren továbbra is fontos szerepük lesz a nagy hagyományú és eredményesen művelt ágazatok (öslénytan, rétegtan, őskörnyezettan, ősföldrajz, szedimentológia, földtani térképezés) mellett a dinamikusan fejlődő szerkezeti földtannak, litoszféra kutatásnak és geokémiának. Minden bizonnyal kiemelt ágazatai lesznek jövőbeni geológiai munkálatainknak az emberek életminőségét segítő, javító kutatások mint az agrogeológia, hidrogeológia, környezetföldtan, építésföldtan, földtani katasztrófaelhárítás.

A kutatások összetettsége és szerteágazó volta az inter-, ill. multidiszciplináris kutatásokat fogja előtérbe hozni. Mindezen kutatások a földtan legújabb kutatási eszközeivel és módszereivel kell, hogy történjenek. Az e téren való elmaradásunkat intenzív hazai és külföldi kooperációval, szellemi „barterkereskedelem”-mel és találékonysággal tudjuk pótolni (mindegyikre van példa).

Mi ebben a Társulat szerepe? Ami a katalizátoré! Nem vesz részt a kutatásokban, de mellettük van, gyorsítja azokat!

Úgy tűnik, van jövője a magyar földtannak és benne a Magyarhoni Földtani Társulatlak! Ehhez egy momentum: a Természet Világának a Társulat 150 éves jubileuma alkalmából a közelmúltban megjelent „Geológia” különszámában az egyik jeles szerző cikket ígért a Társulat 175 éves jubileumára. Az ajánlat talán korainak, netán humorosnak tűnik. De, ha a felajánlás mögé nézünk, kitűnik belőle a magyar geológusoknak a nagy életereje és többre törekvése, melyhez a „*mente et malleo*” szellemében tudásával és munkájával hozzájárul. Úgy vélem, ez a legfőbb záloga a Társulat fennmaradásának és további fejlődésének.